

VALLENT BRIGITTA

De mi az a plajbász?

BENEDEK ELEK MESEVILÁGÁNAK SZÓKINCSEÉRŐL – SZÓKINCSEVIZSGÁLAT 4. OSZTÁLYOS TANULÓK KÖRÉBEN¹

Bevezetés

A gyermekek – szerencsés esetben szüleiktől is, de legkésőbb – az óvodai nevelés során rendszeresen hallanak meséket. Később, amikor iskolába lépnek, a mese továbbra is fontos szerepet tölt be az életükben. Az óvodában hallott mesék által ugrásszerűen nő a kisgyermek mentális lexikona. Habár ilyenkor a népmesék szókincséből még sok szónak nem ismerik a jelentését az óvodások, ez elősegíti az óvodai anyanyelvi nevelés egyik központi feladatát, a szókincsfejlesztést, amely sajnos egyre inkább az intézményes nevelésre hárul, a családok jelentős részében ugyanis háttérbe szorul a meseolvasás.² A népmesék megismerése során az ismeretlen szavak oly mértékben elnyerhetik a gyermekek tetszését, hogy később magukkal vihetik, beépíthetik aktív szókincsükbe. Az óvodában, valamint az alsó tagozaton a gyermekek különféle szituációkban sokszor visszatérnek egy-egy mesére, például elmondják a történetet saját szavaikkal, dramatizálják azt, és ezáltal érzelmileg is bevonódnak, ami az új szavak elsajátítását rendkívül hatékonyá teszi. Az irodalmi nevelésnek tehát mind az óvodában, mind pedig később, az alsó tagozaton kiemelt feladata a mesék segítségével történő szókincsfejlesztés.³ A mesehallgatás pedig alapvető fontosságú az anyanyelvi fejlődésben, hiszen számos kutatás is igazolta, hogy akiknek rendszeresen olvastak a szülei, sokkal nagyobb szókinccsel rendelkeztek, jobb volt a szövegértésük, és olvasni is könnyebben tanultak meg.⁴

A szókincs bővüléséhez egyértelműen szükséges, hogy olyan szavakat is halljon a gyermek, amelyek a hétköznapi életben kevésbé használatosak, ennek kiváló eszköze a népmesék archaikus, népies szavainak megismerése. A legmegfelelőbb módszer ehhez a mesehallgatás, ami minden szempontból jóval hatékonyabb – legyen szó például az artikulációról, a kommunikációs helyzethez való alkalmazkodásról, a szövegértésről, a koncentrációról, legfőképp pedig a képzelőerő fejlődéséről és a kreativitásról –, mint a mesénézés. Korántsem egyenértékű a két helyzet. A mesehallgatás során interakció alakul ki, alkalma nyílik a gyermeknek a kérdésre is, mesénézés esetén csak passzív részese a

helyzetnek, nem tud visszakérdezni, nincs lehetőség jelzésre sem, ha nem ért valamit, és készen kapja az információkat.

Az iskolai évek során szerencsés esetben a gyermek maga is olvasóvá válik, és ez az új helyzet új lehetőségeket nyit számára. Ahhoz, hogy örömet okozzon az olvasás a kisdíkoknak, több fontos kritériumnak is teljesülnie kell. Ezek közül kiemelkedik az olvasás megfelelő technikája, amely alapvető szükséglet, továbbá elengedhetetlen a szövegértés képessége is. Az értő olvasás feltétele azonban nem csupán az olvasás technikájának megfelelő elsajátítása, a szókincs is szükséges hozzá.⁵ Ugyanakkor az olvasás és a szókincs jelentős mértékben függnek egymástól, hiszen a szövegértés egyik feltétele a megfelelő szókincs, ez utóbbi fejlesztésének leghatékonyabb módja pedig az olvasás. A kettő tehát teljes mértékben összefonódik.⁶

Gasparicsné Kovács Erzsébet 2007-ben a Benedek Elek Mesekonferencián kiemelte, hogy a meseolvasás milyen sokrétűen segíti elő az anyanyelvi kommunikációt. Idetartozik a mesék felolvasása által a beszédtechnikai szempontok érvényesülése, vagy például első osztályban – az olvasástanítás előkészítő szakaszában – a képolvasás kapcsán a gyermekek szóbeli, majd később írásbeli szövegalkotása.⁷

Egyes szavakkal már csak a népmeséinkben találkozhatnak a gyermekek, ezért a népies, archaikus szavak, tehát a népmesei szókincs megismertetésével a hagyományainkat is őrizzük.⁸ Népies szóképletünk egy része a városi életmódunk miatt folyamatosan csökken, már sokszor a kisebb falvakban élők szóhasználata is átalakul, és egyre inkább fenyegeti a szókincs modernizálódása, egyes szavainkat pedig az eltűnés veszélye.

A szókincs bővítése egyéb szempontok miatt is alapvető feladata az alsó tagozatnak, hiszen a kommunikációs képességeken túl a szövegértés, ezáltal pedig az ismeretszerzés és a tanulási folyamat elengedhetetlen része is. Már évtizedek óta több felmérés is kimutatta, hogy nagy hangsúlyt kell fektetni a magyar diákok szövegértési képességének fejlesztésére.⁹ Az iskolákban viszont igen eltérő kulturális és nyelvi háttérrel rendelkező gyermekek ülnek a padokban, ezért is olyan lényeges az anyanyelvi kompetenciák fejlesztése az alsó tagozaton, hogy ezeket a különbségeket próbáljuk csökkenteni.¹⁰ Ennek egyik hatékony módja a meseolvasás az első osztályokban, ami az óvodából érkező kisgyermekek számára a folytonosság érzetét is erősíti, valamint számos jótékony hatása mellett a végső célunk elérésében is segítséget nyújthat, ez pedig az olvasóvá nevelés.

Szűkebb környezetemben is igazoltnak láttam, hogy egyre kevésbé olvasnak a szülők népmeséket a gyermekeknek, az alsó tagozatosoknak pedig csekély része válik csak olvasóvá a sok remek tanítói ösztönzés ellenére. Ilyenek például az iskolai olvasási versenyek, a számos könyvtári program, a mesemondó versenyek. Vizsgálatomban arra kerestem a választ, ilyen körülmények között mennyire ismerik még népmeséink szókincsét a mai alsó tagozatos gyermekek. Ehhez első lépésként egy kismintás megfigyelést végeztem, melyet később több szempontból bővíteni, folytatni szeretnék, hogy átfogóbb képet kapjak a jelenségről.

A vizsgálat menete

Benedek Elek meséit olvasva kerestem olyan szavakat, amelyek feltételezésem szerint több-kevésbé ismeretlenek lehetnek a mai alsó tagozatos gyermekek számára. Szándékosan választottam olyan szót is a listára, amely meglátásom szerint ismert, és olyat is, amelyet valószínűleg csak elvétve ismerhetnek a diákok (az e szavakból összeállított feladatlap a tanulmány mellékletében megtalálható). A feladatlapon húsz archaikus vagy népies szó jelentését kellett kiválasztani három lehetőség közül, melyek közül kettő igen félrevezető volt. Például a *bocskor* szó mellett a következő lehetőségek álltak: *a) medvekölyök b) lábbeli c) tarisznya d) nem tudom*. A lehetséges válaszok mellett szerepelt a „*nem tudom*” válasz lehetősége is. Ezt azért tartottam fontosnak, hogy minél kevesebb legyen a találgatás, illetve kiderüljön, hogy ha egy-egy szónál csak ez a válasz szerepel, akkor valószínűleg tényleg nem is hallották még a diákok. A vizsgálat kivitelezése során a válaszok hitelessége miatt fontosnak tartottam, hogy a diákok ne otthon, egyedül, vagy a válaszokat egymással megbeszélve, hanem tanórán, pedagógus felügyelete mellett töltsék ki a tesztet, amelyhez természetesen segédeszközt sem használhattak.

Az adatközlők

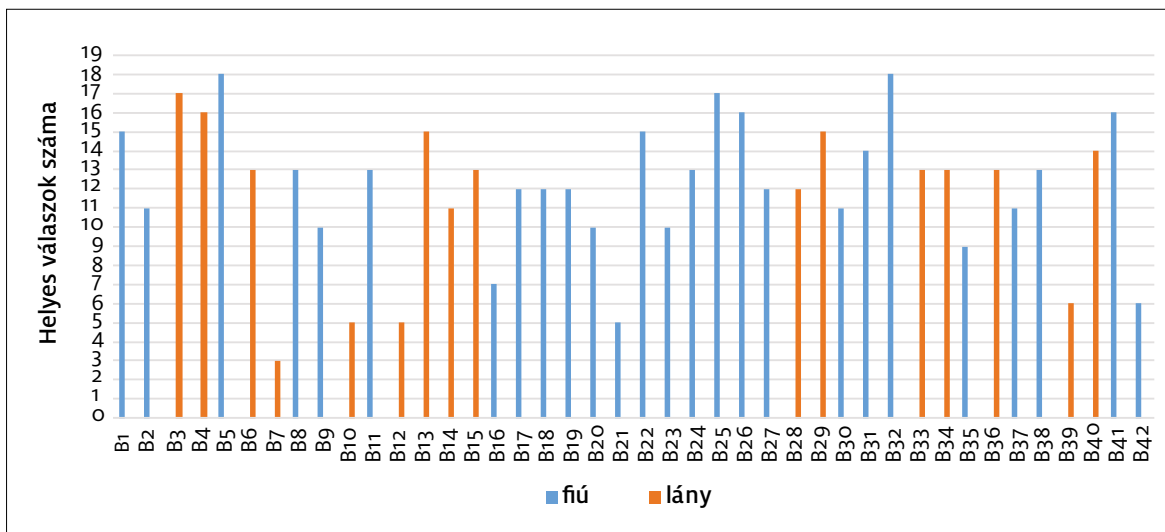
42 tanuló töltötte ki a papíralapú feladatlapokat anonim módon, csak nemüket és korukat kellett jelölniük. A nemek szerinti eloszlás nem volt kiegyenlített, a válaszadók 38%-a lány, 62%-a fiú volt. Mindannyian egy budapesti általános iskola 4. osztályos tanulói, válaszaik alapján 9–11 évesek.

A korosztály kiválasztásánál az volt a szempontom, hogy önállóan, nagy biztonsággal tudjanak kitölteni papíralapú kérdőívet segítség nélkül, az olvasási szintjük is olyan legyen, hogy ideális esetben maguk is olvasó, könyvtárhasználó gyermekek. A felső tagozatos diákok viszont akár már el is feledhetik gyermekkori népmesei élményeiket, a korábban ismert szavak fakulhatnak emlékezetükben.

A megkérdezett diákok lakóhelyükből adódóan feltehetően kevesebb eséllyel találkozhatnak népies szavakkal a fővárosban, hacsak nem ismerik gazdag népmesevilágunkat. Az adatközlőket – a vizsgálat helyszínére utalva (Budapest) – B betűvel és 1 és 42 közötti sorszámmal láttam el. Az eredmények feldolgozásánál ezek jelölik az egyes diákokat, így összehasonlíthatók adataik.

A vizsgálat eredményei

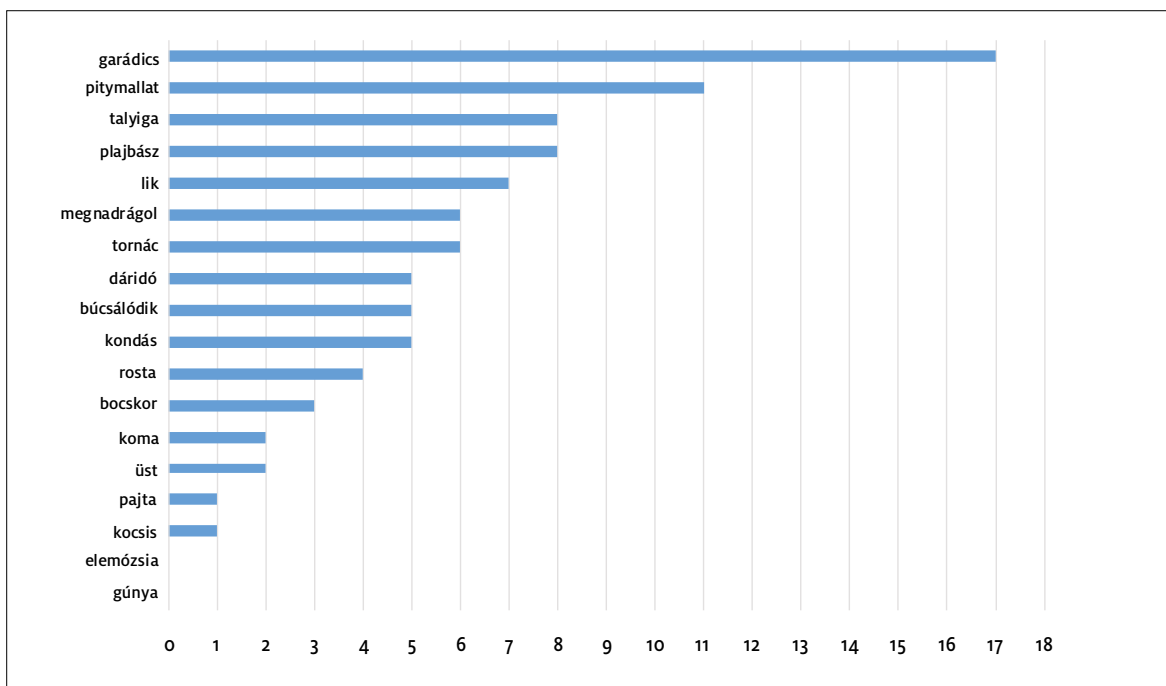
A kérdőívben szereplő húsz szóból igen sokat nem vagy csak alig értettek a diákok, a válaszok átlagos eredménye 11,98 szó, azaz a szavak 60%-át ismerték csak. Jelentősnek mutatkozott azonban az egyes diákok eredményei közötti különbség. Ezt az 1. ábra is jól szemlélteti, hiszen a legrosszabb eredmény 15% lett (3 helyes válasz), a legjobb pedig 90% (18 helyes válasz).

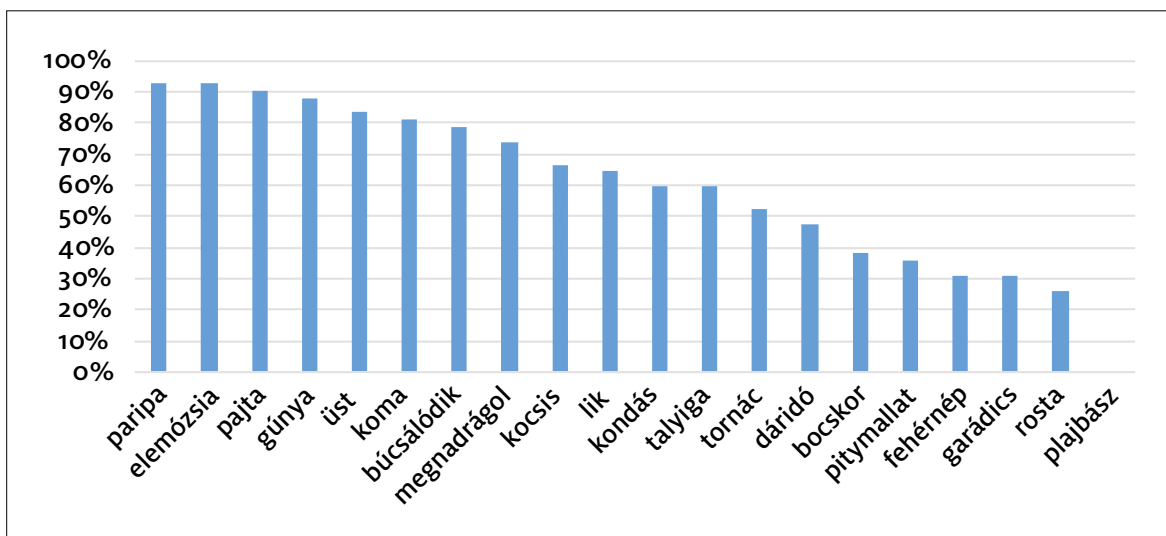
1. ábra: A helyes válaszok száma válaszadónként a nemek jelölésével

A legjobb eredményt két fiú (B5 és B32) érte el, ők a kérdezett szavak 90%-át ismerték, utánuk egy fiú (B25) és egy lány (B3) következett 85%-os eredménnyel, tehát 17 szót ismertek a 20-ból. A legalacsonyabb értékek elgondolkodtatóak voltak, egy lány (B3) a szavak mindössze 15%-át ismerte (3 szó), két lány (B10 és B12) és egy fiú (B21) válaszainak is csupán 25%-a volt helyes (5 szó). A nemek közötti eredmények hasonlóak voltak, de a fiúk átlaga kissé magasabb volt: 12,23 szó (61%), mint a lányok átlaga: 11,5 szó (58%), a legjobb eredményeket fiúk érték el, a legrosszabbakat pedig lányok.

Figyelmet érdemel a „nem tudom” válaszok gyakorisága is, a tanulók fele (55%) jelölte csak legalább egy esetben, hogy nem tudja a szó jelentését, sok esetben tehát megpróbáltak inkább következtetni rá. Rendkívül érdekes eredmény, hogy mely szavaknál és hányan jelölték a *nem tudom* választ, és mely szavaknál nem fordult ez elő. Ahogy a 2. ábrán látható, az *elemózsia* és *gúnya* szavaknál senki nem válaszolta, hogy nem tudja, a *paripa*, *kocsis*, *pajta* szavak esetében csak egy-egy diák, az *üst* és a *koma* szavaknál pedig két diák. Kiugróan sokan, összesen 17 diák jelölte viszont a *garádics* szó mellett, hogy nem tudja, valamint a többihez képest sokszor (11 alkalommal) jelent meg ugyanez a válasz a *pity-mallat* szónál.

2. ábra: A „nem tudom” válaszok száma szavanként

3. ábra: A vizsgált szavak sorrendje a helyes válaszok alapján

Ha megfigyeljük a szavak sorrendjét, vajon melyik szót ismerték a legtöbben és melyiket a legkevésbé a megkérdezett negyedikesek, érdekes kép rajzolódik ki. A válaszaik alapján kialakult sorrendet a 3. ábra szemlélteti. A húsz szó között egy sem akadt, amelyiket mind a 42 diák ismerte volna.

A legtöbb válaszadó által ismert egyik szó – ahogy ez várható volt – a *paripa*. Ezt a szót a diákok 93%-a helyesen tudta. A másik, ugyanennyi százalékkal szereplő szó az *elemózsia*, ez már kevésbé volt megjósolható, hipotézisem szerint például a *kocsis* szó sokkal közismertebb. Hasonlóan magas százalékban (90%) szerepel a szavak listáján a *pajta* tájszó is, feltételezhetően a *Bújj, bújj zöld ág* kezdetű közismert gyermekdal és -játék miatt (*leszakadt a pajta*) kerülhetett a lista élére.

80%-nál több helyes válasz érkezett a *gúnya* (88%), az *üst* (83%) és a *koma* (81%) szavakra is. A *gúnya* szavunkat még gyakran lehet hallani a hétköznapi beszédben is, pedig a szótárakban is népies, bizalmas szóként jelenítik meg, ellenben az *üst* szóval, amely nem népies, viszont a *kisüsti* szavunk manapság is gyakran előfordul, bár nem a gyermeknyelvi szavak között. A *koma* szavunk számos népmesében szerepel, sőt mesecímekben is, gondoljunk például Benedek Elek *Mackó úr meg Ordas koma* vagy *Mackó koma és rókané komámasszony* című meséire, illetve még verscímben is, szintén Benedek Elek alkotásai például a *Mackó koma* és *A kakas koma és családja* című gyermekversek.

A diákok válaszaiban 70% feletti eredménnyel szerepeltek a *búcsálódik* (79%) és *megnadrágot* (74%) szavak. Az előbbi többek között *A halász fia* és *A napnyugati király leánya* című mesékben is előfordul. A *megnadrágot* szó is többször olvasható például a *Hétszépsegű királykisasszony* című mesében is.

Meglepő eredmény, hogy az előbbi szavak ugyan ritkábbak, mégis jóval megelőzték a *kocsis* (67%) és a *lik* (64%) szavakat, melyek hipotézisem szerint közérthetőbb szavaknak számítanak. A *kocsis* szó számos mesében megjelenik, akár egy mesében többször is, például a *Csonka és sánta pajtás* című mesében 26 alkalommal toldalékolt vagy összetett szóként (*igáskocsis*), és a hangzása sem idegen, mégis sokan nem tudták, mit jelent.

A *lik* szó csak népies formája a *lyuk* szavunknak. Erről azt feltételeztem, hogy sokkal többen ismerik, hiszen sokszor jelenik meg a népmesékben is (*A király nyulai*, *Az égig érő fa*, *A szalma király*).

A felmérésben résztvevőknek csak 60%-a ismerte a *kondás* és a *talyiga* szavakat. A *kondás* szintén mesecímekben is előfordul (*Kondás Jankó*), továbbá számos mese fő- vagy mellékszereplője, ilyen például a *Csonka és sánta pajtás* és *A beteg király* című mese. Továbbá gyakori vezetéknev, csakúgy, mint a *kocsis*. A *talyiga* szó esetében sokkal rosszabb eredményre számítottam, sokszor *taliga* formában szerepel a mesékben, gyakran pedig a *taligakerék* összetett szó tagjaként fordul elő (*A halál anyja*, *A hétszépsegű királykisasszony*), ez pedig segíthet a szó 'jármű' jelentésére asszociálni.

A diákok közel fele adott csak helyes választ a *tornác* (52%) és a *dáridó* (48%) szavak esetében. „A király látta ezt jól a palota tornácából” (*A bölcs királyfi*), vagy másutt „A király már kint ült a leányával a palota tornácán” (*Az aranymadár*), egészen hasonló mondat egy másik meséből: „A király már ott ült a palota tornácában, mellette a leánya” (*A napnyugati király leánya*). Amint látjuk, gyakori helyszíne a meséknek a *tornác*, ezért a meseolvasó vagy -hallgató gyermekek számára ismerősen csenghet ez a szó. A *dáridó* szó sokkal ritkábban használatos a mesékben, de azért találhatunk rá példát, ráadásul a szöveggörnye-

zet segít is az értelmezésben: „Még csak itt csaptak igazi dáridót. Éppen hetven napig ettek-ittak, táncoltak.” (*János diák*), vagy másutt „volt étel-ital bőven, azon melegében nagy dáridót csaptak” (*Fekete kisasszony*).

A vizsgálat eredményei alapján a nehezebben értelmezhető szavak közé tartozik néhány olyan szó is, mely igazán meglepetést okozott. A *bocskor* szót például a diákok mindössze 38%-a ismerte, pedig rengeteg mesében és számos népdalunkban is megtalálható, a legismertebb a *Megismerni a kanászt* kezdetű, mely az ének-zenei tananyagban is szokott szerepelni, de gyakran találkozhatunk vele népmeséinkben is (*Az égig érő fa*, *A halász fia*, *Jégország királya*).

A *pitymallat* szóra már csak 36%-ban érkeztek helyes válaszok. A szövegkörnyezet ennek a szónak a megértésében is segítségre lehet: „Lefekszik Ferkó, elalszik, s hát uramteremtőm, már pitymallatkor felébredett” (*Molnár Ferkó*), „pitymallatkor felébresztette a gazdáját” (*A vörös királybíró*).

A négy legnehezebb szó: a *fehérnép* 31%, a *garádics* 31% és a *rosta* 26%, valamint a *plajbász* (0%). Ezek közül számomra a *rosta* szó volt a legmeglepőbb, mert a második legnehezebb szónak bizonyul a *rosta* a hétköznapi nyelvhasználatban még sűrűn hallható szó, hiszen szólásunkban is előfordul: *átment a rostán*. Ismeretes egy gyakori népmesei fordulat is: „Volt egyszer egy szegény ember. Ennek a szegény embernek annyi fia volt, mint a rosta lika, még eggyel több.” Ennek ellenére a diákok mindössze 26%-a választotta helyesen a jelentését. A *Jégország királya* című mesében háromszor is előfordul ez a mondat. Az előzőekben már a *lik* szó nehézsége is felmerült, ebben a mondatban pedig a *rosta* is szerepel, tehát egy népmesei mondatban két kevésbé ismert szó is megtalálható.

A *fehérnép* szó jelentését a gyermekeknek csak 31%-a tudta kiválasztani, bár ez a szó is gyakran olvasható népmeséinkben: „fehérnépnek való a boszorkányság” (*A boszorkányság*), „olyan fehérnépet, mint a te feleséged, nem láttam” (*A huszárból lett király*). Az eredmény véleményem szerint egyértelműen azt jelzi, hogy a népmeséinket már kevésbé ismerik a gyerekek.

A *garádics* vagy *grádics* ritkább szó, ezért feltételeztem, hogy kevesen fogják ismerni, bár megtalálható néhány mesében (*A fekete havas*, *A szerencsekrajcár*, *Az aranyhajú ikrek*).

A *plajbász* szónak senki sem tudta a jelentését, tehát nevezhetjük a vizsgálati alanyok számára ismeretlen szónak. A *magyar nyelv értelmező szótárában* népies, régies, tréfás szóként tartják számon, viszont irodalmi példákat is hoznak előfordulására: „Veres plajbásszal író valamit az aktára” (Karinthy Frigyes), „A kunyhó egy léccére plajbásszal kis ábra van írva” (Nagy Lajos).¹¹ Szerepel továbbá Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* című művében, Gárdonyi Géza *Iskolában* című alkotásában is, Szép Ernő *Szeptember 12.* című versében, és azért is került a szavak listájára, mert Benedek Elek egyik közkedvelt meséjében a *Kermomiétiben* és az *Édes anyaföldem!* című írásában is előfordul.

Ha összevetjük ezeket az adatokat a „nem tudom” válaszokkal (2. ábra), akkor kirajzolódik, hogy a *plajbász* szón kívül a *garádics*, *pitymallat* és *talyiga* szavak lehetettek még a legkevésbé ismerősen csengő szavak a diákok számára, hiszen azáltal, hogy nem választottak

egy válaszlehetőséget sem, azt nyilatkozták, hogy nem tudják a jelentését. Aki pedig úgy vélte, ismeri ezeket, általában az sem a helyes választ jelölte. A húsz szó közül kiemelkedik a *garádics*, mivel ez tűnt a válaszadók számára a legnehezebbnek, hiszen 85%-ban írták a diákok, hogy nem tudják a jelentését, a *pitymallat* szó esetében is magas ez az érték, 55%. Figyelmet érdemel az adatok ezen szempontú összehasonlításában a *rosta* és a *bocskor* szavak helyzete, mert ezeket néhányan jelölték csak ismeretlennek, mégis kevesen tudták valóban a jelentésüket. Ez arra enged következtetni, hogy feltehetően éppen a népmeséknek köszönhetően ismerősen csengenek ezek a szavak a gyermekek számára, hiszen ez a két szó különösen gyakran fordul elő, csak a jelentésükre nem emlékeznek már.

Összegzés

Számos vizsgálat kimutatta, illetve a hétköznapi tapasztalat is azt igazolja, hogy a meseolvasás háttérbe szorul a családok életében, ezáltal sokkal kevesebb népmesét ismernek a gyermekek, mint néhány évtizeddel ezelőtt. A televízió és a multimédiás eszközök egyre nagyobb térnyerésével a könyvek egyre inkább kikopnak a mindennapokból. A népmesék helyét pedig átveszik az animációs filmek és az internetes és egyéb videójátékok. Ez utóbbiak pedig nemhogy fejlesztenék a kommunikációs képességeket, hanem gátolják azokat, a szókincs bővülését pedig különösen. Ez a jelenség a hagyományainkat is csorbítja, egyes szavakat lassan elveszítünk, kikopnak nyelvünkől. Nyilvánvaló tény, hogy a nyelv változik, és a szókincs a legérzékenyebb a változásokra, de ugyanakkor az állandóság is jellemzi, és tehetünk is az állandóság érdekében.

Jelen vizsgálat is azzal a céllal készült, hogy felhívja a figyelmet az alsó tagozatos gyermekek szókincsére. Érdemes továbbgondolni ennek kapcsán a teendőinket is. Ajánlatos, hogy minél több szöveggel és több népmesével találkozzanak alsó tagozaton a gyermekek, fontos ez a hagyományörzés szempontjából is. Bármilyen típusú szöveg esetén lényeges mozzanat a szavak értelmezése, annak felderítése, mely szavak ismeretlenek a diákok számára. Számptalan alkalommal tapasztaltam, hogy a gyermekek maguktól nem szólnak, ha egy-egy szó ismeretlen számukra. A memoriterek tanulása kapcsán sokszor kiderül, hogy a gyermekek készséggel meg is tanulják a verset vagy egy-egy szöveget, anélkül, hogy minden szavát értenék. Ezért nagyon fontos a pedagógusoknak tisztában lenni azzal, hogy feltehetően mely szavak jelenthetnek megértési gondot, és akár kérdés nélkül is meg kell beszélni a jelentésüket. Az anyanyelvi órák alapvető és állandó részévé kell válniuk a szómagyarázatoknak és ezzel egyidejűleg a szókincsbővítésnek. Ennek számos, akár játékos formája is ismeretes.

Köztudott az is, hogy a szövegértés területén a magyar gyerekek komoly problémákkal küzdenek, ami a tanulási folyamatokat is hátrányosan befolyásolhatja. Ha viszont a szókincs korlátozott, akkor a szövegértés is akadályokba ütközhet.

Kitekintés

Jelen vizsgálat több szempontból is kibővítve folytatódik. A kérdőív kiegészül további tíz, szintén *A kék liliom* című kötetből származó szóval, amelyek szöveggörnyezetben szerepelnek, és a szavak jelentését a diákoknak kell megmagyarázniuk. A mondatba ágyazott szavak vélhetően könnyebben értelmezhetők, ugyanakkor nem lesznek felajánlott válaszlehetőségek.

Az adatközlők körét is bővíti a kutatás különböző szociolingvisztikai szempontok alapján, különböző típusú településeken és különböző korosztályú emberek bevonásával sokkal több szempont alapján lehet majd összevetni az eredményeket. Egy megyeszékhely és egy kistérség általános iskolájának 4. osztályos tanulói is kitöltik a feladatlapot, és életkor szempontjából is szélesedik a válaszadók köre, egyetemista fiatalokkal, középiskolásokkal és idősekkel is felvesszük az adatokat, feltételezzük, hogy az idősek számára még ismerősek népmeséink szépen csengő szavai.

Felhasznált irodalom

- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, 1–7. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=plajb%C3%A1sz> (Letöltés: 2023.08.27.)
- Cs. CZACHESZ Erzsébet: Az olvasásmegértés és tanítása, *Iskolakultúra*, 9. évfolyam, 1999/2, 3–15.
- Cs. CZACHESZ Erzsébet: A szókincs és az olvasás kapcsolata az iskoláskor előtt, *Könyv és Nevelés*, 16. évfolyam, 2014/2, 64–72.
- D. TANCZ Tünde: Népmesék az anyanyelvi kultúra- és kompetenciafejlesztés szolgálatában, in: KLAUDY Kinga – DOBOS Csilla (szerk.): *A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban*, Miskolc, MANYE, 2005, 168–172.
- GASPARICSNÉ KOVÁCS Erzsébet: A mese szerepe az anyanyelvi nevelésben, *Könyv és nevelés*, 9. évfolyam, 2007/3, http://epa.oszk.hu/01200/01245/00035/gke_0703.html (Letöltés: 2023.08.27.)
- GÖDÉNÉ TÖRÖK Ildikó: Az anyanyelvi nevelés lehetőségei az iskolára való előkészítésben, in: B. NAGY Ágnes – SZÉPE György (szerk.): *Anyanyelvi nevelési tanulmányok I.*, Iskolakultúra-könyvek 29. Pécs, Iskolakultúra, 2005, 99–109. <https://mek.oszk.hu/03200/03267/03267.pdf> (Letöltés: 2023.08.27.)
- ILLYÉS Miklósné: Az anyanyelv elsajátítása közös feladatunk, *Pedagógiai Műhely*, 1. évfolyam, 1978, 49–51.
- SZILI Katalin: A fonológiai tudatosság és a mentális lexikon fejlettségének online vizsgálata kisiskolások körében, *Magyar Pedagógia*, 116. évfolyam, 2016/3, 257–282.
- TÓTH Etelka: Értékkörzés, hagyománytiszteltet digitális keretekben, *Magyaróra*, 3. évfolyam, 2021/3, 365–372.

MELLÉKLET

KÉRDŐÍV A SZÓKINC SVIZSGÁLATHOZ

Kedves Diákok!

Nemed: fiú/lány

Korod:.....év

Benedek Elek *Kék liliom* című mesekötetéből kiemeltünk olyan szavakat, amelyeket ma már nem biztos, hogy minden gyermek ismer. Arra vagyunk kíváncsiak, mely szavakat ismerik még az alsós gyermekek, ezért szeretnénk, ha megoldanád a következő feladatokat. Nem kapsz osztályzatot a megoldásra, nem kell a lapra a nevedet sem felírni, csak a nemedet és korodat. Nagyon szépen köszönjük a segítségedet!

Válaszd ki a három lehetőség közül, mit jelentek szerinted a következő régies vagy tájnyelvi jellegű szavak, és karikázd be a megfelelő betűjelet! Ha egyáltalán nem tudod, az sem baj, akkor jelöld meg a *nem tudom* választ!

paripa	a) furulya	b) fegyver	c) ló	d) nem tudom
fehérnép	a) gyerekek	b) nők	c) előkelők	d) nem tudom
bocskor	a) medvekölyök	b) lábbeli	c) tarisznya	d) nem tudom
lik	a) kotlóstyúk	b) lyuk	c) bútor	d) nem tudom
gúnya	a) viccelődés	b) baromfi	c) ruha	d) nem tudom
pitymallat	a) gyomnövény	b) kása	c) napkelte	d) nem tudom
kondás	a) szakács	b) disznópásztor	c) földműves	d) nem tudom
rosta	a) gabonaféle	b) fegyver	c) szita	d) nem tudom
elemőzsia	a) kisiskolás	b) eleség	c) ajándék	d) nem tudom
üst	a) égitest	b) verekedés	c) edény	d) nem tudom
tornác	a) előtér	b) artista	c) fűszer	d) nem tudom
kocsis	a) futár	b) szekérhajtó	c) kocsmáros	d) nem tudom
garádics	a) madárka	b) gyümölcs	c) lépcső	d) nem tudom
koma	a) szomszéd	b) cimbora	c) pap	d) nem tudom
megnadrágol	a) felöltöztet	b) megvarr	c) elfenekel	d) nem tudom
búcsálódik	a) búslakodik	b) botladozik	c) ugrándozik	d) nem tudom
dáridó	a) zenekar	b) multság	c) előadás	d) nem tudom
pajta	a) barát	b) ruhadarab	c) tárolóépület	d) nem tudom
plajbász	a) ceruza	b) kolbász	c) véső	d) nem tudom
talyiga	a) jármű	b) házikó	c) szerszám	d) nem tudom

-
- ¹ A tanulmány a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának támogatásával, a *Művészetek és nyelvek találkozása* projekt keretében a népmese napjának megünneplésére szervezett – *Az üveghegyen innen, az Óperenciás-tengeren túl* című – konferencián elhangzott előadás alapján készült.
- ² Gödéné Török Ildikó: Az anyanyelvi nevelés lehetőségei az iskolára való előkészítésben, in: B. Nagy Ágnes – Szépe György (szerk.): *Anyanyelvi nevelési tanulmányok* I., Iskolakultúra-könyvek 29. Pécs, Iskolakultúra, 2005, 99–109. <https://mek.oszk.hu/03200/03267/03267.pdf> (Letöltés: 2023.04.10.)
- ³ Illyés Miklósné: Az anyanyelv elsajátítása közös feladatunk. *Pedagógiai Műhely*, 1. évfolyam, 1978, 49–51.
- ⁴ Idézi pl.: Tóth Etelka: Értékkörzés, hagyománytisztelet digitális keretekben, *Magyaróra*, 3. évfolyam, 2021/3, 365.
- ⁵ Cs. Czachesz Erzsébet: A szókinccs és az olvasás kapcsolata az iskoláskor előtt, *Könyv és Nevelés*, 16. évfolyam, 2014/2, 64–72.
- ⁶ Cs. Czachesz Erzsébet: Az olvasásmegértés és tanítása, *Iskolakultúra*, 9. évfolyam, 1999/2, 3–15.
- ⁷ Gasparicsné Kovács Erzsébet: A mese szerepe az anyanyelvi nevelésben, *Könyv és nevelés*, 9. évfolyam, 2007/3. http://epa.oszk.hu/01200/01245/00035/gke_0703.html (Letöltés: 2022.09.15.)
- ⁸ D. Tancz Tünde: Népmesék az anyanyelvi kultúra- és kompetenciafejlesztés szolgálatában, in: Klauzy Kinga – Dobos Csilla (szerk.): *A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban*, Miskolc, MANYE, 2005, 168–172.
- ⁹ Cs. Czachesz: *Az olvasásmegértés és tanítása*, 3–15.
- ¹⁰ Szili Katalin: A fonológiai tudatosság és a mentális lexikon fejlettségének online vizsgálata kisiskolások körében, *Magyar Pedagógia*, 116. évfolyam, 2016/3, 257–282.
- ¹¹ Bárczi Géza – Országh László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, 1–7. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=plajb%C3%A1sz> (Letöltés: 2022.09.22.)